

«Du må ha troen for å lykkes»

Tro og praksis blant nordnorske kystfiskere
i det 21. århundre¹

Harald Beyer Broch

Sosialantropologisk institutt, Universitetet i Oslo.
h.b.broch@sai.uio.no

Abstract

The article is based on material gathered during one year of continuous ethnographic fieldwork (2006–2007) and several revisits of shorter duration among North Norwegian fishermen. The methodological approach was primarily participant observation. The focus is on everyday fishing and fishing related activities. Analyzing how various practices are influenced by what is broadly defined as different beliefs, it is shown that ideas of magic influence appeal when it comes to explaining the unintelligible. Applying what is outlined as narrative theory, at the micro level of individuals, it is argued that we all live by the stories we tell each other and ourselves about the world. Thus in postmodern times it becomes problematic to separate knowledge from other forms of beliefs. That is not the claim of the fishermen among whom I worked, but a theoretical claim.

Keywords:

- *Ethnography*
- *North Norway*
- *Fishermen*
- *Fishing traditions*
- *Beliefs*
- *Meaning making*

Det er en sur dag i slutten av februar, et par kuldegrader og kuling. Sjarken Skumbrott med skipperen Rolf og hans mannskap Petter, begge i begynnelsen av tyveårene, og en antropolog har avsluttet vintertorskefisket på Malangsgrunnen. Kaia der sjarken ligger fortøyd er isglatt og nesten dekket av en torskegarnlenke. Vi spretter teinene av åtte utslitte garn og tar vare på snorene, det skytes inn flyter i fabrikknye garn som skjøtes inn i lenken. Mens vi holder på med arbeidet, får vi øye på Jenny, en kvinne i 70-årene som kommer stabbende langsomt og forsiktig mot oss. Hun bøyer hodet mot vinden, ser mest ned etter hvor hun trår, vil ikke falle på isen. Idet hun ser garna,

bråstopper hun. «Nei, nei, jeg skal ikke trø over garna deres,» utbryter hun. «Vær så god, bare kom igjen,» sier Rolf. «Det går helt bra, og om du vil, kan du sette deg på garna der borte, det er garn vi spretter, de kommer aldri mer i sjyen.²» Jenny skutter seg, snur og går tilbake den veien hun kom.

Rolf forklarer at i gamle dager, og ikke i så veldig gamle dager heller, betød det uhell for fiskerne om de møtte en kvinne når de skulle ut på sjøen om morgenen. Om det hendte, kunne de like gjerne bli hjemme. «På min bestefars tid betød det ulykke med kvinner om bord, og de skulle heller ikke komme i kontakt med bruk og redskaper som ble benyttet i fisket.» Rolf

avslutter med å si at det kan nok hende også han kan være litt overtroisk, men ikke slik hans foreldre og besteforeldre var det. De trodde på mye rart. Også unge fiskere i dag (2010) har lært og kjenner til mye av overtroen, men oppfatter det nettopp som overtro, tro på magiske sammenhenger.

Artikkelen omhandler yrkesfiskere i Nordland fylke i Norge. De bor i et øyvær ytterst i havet og livnærer seg av kystfiske, først og fremst etter torsk/skrei, sei, kveite, blåkveite, uer, brosme og breiflabb. Andre

*Sjarker i havn på Kvaløya.
Foto: Harald Beyer Broch.*

arter som lange, rødspette, hyse og lysing forekommer sporadisk som bifangst. De siste årene har også makrellen kommet i så store mengder at den har fått økonomisk betydning i fylket. Båtene fiskerne benytter er stort sett sjarker fra 11 til 15 meter lange. Det fiskes med juksa, garn, havruser og gangvad/line. Den lokale rekrutteringen til fisket er god og ikke preget av forgubbingen som er beskrevet fra kystfisket i Nord-Norge (Brox 1972, Johnsen 2004, Vea 2009). Det er litt over hundre fastboende mennesker fordelt på fire av de mange små øyer i været. Feltarbeidsmetoden er i alt vesentlig deltakende observasjon. I starten av oppholdet bodde jeg for meg selv, senere i et fiskerhushold. Under de store fiskeriene (blåkveitefisket og vintertorskefisket) bodde jeg som mannskap uten lott om bord i sjarkene. Informasjonen om fisket og livet som kystfisker i Nordland ble innsamlet gjennom samtaler både om hva fiskerne og antropologen var opptatt av. Feltnotater ble stort sett nedskrevet om kveldene om bord i sjarken eller i land og supplert etter stikkord når det var landligge eller i helgene.

Tidligere generasjoners fiskere livnærte seg og sine familier av et virke som var myteomspunnet av sagn og historier om overtro.³ Derfor ble de gjerne fremstilt av utenforstående som praksisorienterte med manglende kunnskaper om sammenheng mellom kausale årsak-virkning-forhold.⁴ Uforklarlige hendelser ble gjerne forstått på grunnlag av folketro som inkluderte magi og magiske handlinger. Dette skillet mellom tro og viten(skap) har lenge vært forankret i det 'opplyste' borgerskap hvor kunnskap rangeres over tro. Tro knyttes i den aktuelle sammenheng til litt enkle, naive mennesker. Satt på spissen er det slik at de andre tror, mens vi vet. I et flerkulturelt nåtidig Skandinavia blir det vanskelig å opprettholde troen på egen fortreffelighet

eller kan vi si: kunnskapsmonopoler på sannheter eller fakta. Både religioner, andre ideologiske overbevisninger og kulturelle verdier brytes mot hverandre.

Sett utenifra med verdinøytrale briller, noe som er bortimot umulig, opphører skillet mellom tro og viten fordi alle blir fanget av de utvalgte historiene, hovedfortellingene (master narrative) vi tror på, de som formidler virkeligheten (Bruner 2002, Smith 2003, Polkinghorne 1988). Bruner (psykolog), Smith (sosiolog) og Polkinghornes (filosof/psykolog) teoretiseringer er komplementære. De tre forskerne fokuserer først og fremst på konteksten for narrative og deres innhold, *ikke* grammatisk stil og formell struktur (Broch 2013). De skiller også mellom analyser av narrativer og narrativ teori. I den aktuelle sammenheng medfører det et synkront og individfokustert perspektiv. Narrative som fokuseres i det følgende belyser hvordan mening skapes nedenfra og får styrket eller svekket betydning gjennom samhandling. Narrativ teori benyttes til å utforske meningsdannelse her og nå og på et sosiologisk mikronivå. I henhold til antropologisk sjargong fremkommer slike narrativer gjennom virkelighetsnære beskrivelser. Bruner, Smith og Polkinghorne hevder at all meningsdannelse skjer etter de samme generelle prinsipp. Masternarrativer, som ikke er fokus for denne artikkelen, danner baktepper for meningsproduksjon i hverdagen. Ifølge teorien er det noen forhold som repeteres når mening skapes og virkelighet erfares eller fastslås. Det er ingen prinsipiell forskjell i virkelighetsetablering om en er kvinne eller mann, fisker eller forsker. Ifølge teorien produseres de små narrative, som beskriver virkeligheten vår på grunnlag av noe vi antar, håp, fantasi, ønsker og forhold vi kan kalle fakta (vann er vått, mennesker puster). I tillegg vil disse narrative alltid være relatert til fortelleren

og inneholde implisitte eller eksplisitte budskap om moral.

Med hjelp av narrativ teori argumenterer jeg for at virkeligheten dannes gjennom historiene vi forteller og tror på. Det er historier vi får bekreftet gjennom hvordan vi observerer og oppfatter omgivelsene. Virkeligheten bekreftes av meningsfeller, men benektes av de som vet/tror noe annet. I denne modellen av og for meningsdannelse skapes alle kunnskapsdomener gjennom prinsipielt like kognitive prosesser. Det betyr at det er overbevisningen om at vi har grepet virkeligheten bedre enn andre som må utprøves. Empiriske undersøkelser viser at det er fullt mulig å kombinere ulike virkelighetsmodeller enten ved å holde dem kontekstuelts atskilt eller ved forskjellige former for ambivalent pragmatisme. Narrativ teori er både influert av postmodernisme og psykoanalytisk teori. Det er et analytisk forslag og ikke et syn fiskerne nødvendigvis deler.

I denne artikkelen fremheves skillet mellom tro og viten som problematisk (se også Steffen, Jöhncke og Raahauge 2015). Troen på egen fortrefelighet eller overlegne kunnskapsnivå analyseres som tro basert på noen håndfaste forhold og erfaringer, men også håp og det som kan fremstå som fantasi i ettertid. I tråd med teorien rettes søkelys mot hvordan erfaringer, magi, kunnskap / tro / viten og moderne teknologi både oppfattes og anvendes av dagens kystfiskere og de yngste yrkesfiskerne. Ti menn mellom 18 og 40 år, er i hovedfokus. De presenterer seg selv som rasjonelle menn som ikke er overtroiske og ler gjerne av forfedrenes overtro. Allikevel gjenopplives forkastede adferdsregler, for eksempel knyttet til mattabuer, i spesielle situasjoner.

Artikkelen viser hvordan noen forestillinger om magi lever videre blant yngre folk, men nå ofte med rasjonaliserende tilleggsforklaringer. Da en av de yngste

fiskerne kom hjem med ubetydelig fangst, var det fordi han hadde tatt om bord en jente som hadde lyst å se hvordan juksafisaket foregår. «Vel, da fisken ikke beit, ble det vel mest til at vi satt og pratet», forsvarte ungdommene seg, og nettopp det bekrefter de gamles synspunkt om at kvinner om bord betyr dårlig fangst.

De fleste unge fiskerne har minst ti års skolegang, noen også eksamen fra videregående skole med fiske og oppdrett som valgfag. Fiskerne er opplyste som ungdommer flest og har spesialkompetanse på datamaskiner med programvare for navigering og fiskelokalisering. Disse kunnskapene påvirker hvordan fakta, men også «kvalifisert gjetting», presenteres i den marine hverdagen. Her kombineres tro basert på erfaringer, det direkte observerte, biologisk kunnskap, antropomorfisme og andre kulturelle modeller, samt tolkning av hva dataskjermen viser. Slike virkelighetskonstruksjoner fremkommer gjennom historiene som fortelles om det som ansees som relevante sammenhenger. Ifølge Gell forholder alle seg til «uforklarlige» hendelser, også gjennom tro på magi og magilignende forhold (Gell 2002). Ideer om magi og kunnskap utelukker ikke hverandre. Gell formulerer det slik: «The idea of magic as an accompaniment to uncertainty does not mean that it is opposed to knowledge, i.e. that where there is knowledge there is no uncertainty and hence no magic» (Gell 1992: 57). Det er helst slik at det finnes åpninger for små rom hvor ideene om magi er innvevd i våre hverdagsliv (Tjørnhøy-Thomsen og Ploug Hansen 2015: 102). Slik forholdet mellom tro og viten analyseres her er det også for å fremheve et generelt retorisk poeng om kunnskapssystemer: mellom de som vet og de som tror. I forlengelsen av dette poenget viser artikkelen hvordan dagens kystfiskere håndterer forholdet mellom ulike kun-

skapsregimer fra data og fiskeriteknologi til tradert innsikt om fiske og fiskelykke.

Veia (2009) er opptatt av å fremheve de store kulturelle linjene, som bekrefter mange vanlige stereotyper om nordnorske mennesker, fiskere og deres lynne. Mitt prosjekt i denne artikkelen er et helt annet. Gjennom et individfokusert empirisk materiale håper jeg å få frem et forhold som er typisk også for nordnorske fiskere. Dersom vi ønsker å forstå fiskerne og deres livs- og idéverden, er det nettopp forskjellene dem imellom som utgjør et karakteristisk trekk. Det er de ulike holdningene, ambisjonene og variasjonene i hva de tror på og vet, som bidrar til å gjøre materialet virkelighetsnært. Utsagn som «Du må ha troen for å lykkes i det du gjør», er noe alle fiskere er enige om. I denne konteksten betyr troen det å ha en positiv holdning, like yrket ditt eller begge deler. Det er ikke slik at alle fiskere lykkes på havet.

Tro og overtro

Flere, kanskje de fleste fiskere trekker skiller mellom tro og overtro.⁵ En eldre hval- og fiskeskipper jeg var med på fangst mange år før feltarbeidet i Nord-Norge, kombinerte flere tradisjoner. Han stolte på Gud som den allmektige, men fant ingen grunn til å forkaste det han selv og kona mente var ikke-kristne leveregler som hadde fungert under fiske og hvalfangst gjennom generasjoner.⁶ Jeg kommer tilbake til noen av disse reglene om litt.

Et par av de eldre fiskerne i øysamfunnet ble omtalt som noen raringer av sine yngre kolleger. Disse eldre var dyktige fiskere og dogmatisk troende kristne personer. Ikke slik at de var misjonerende, men de fremhevet allikevel sin tro i private og offentlige rom for eksempel gjennom bordbønn og demonstrativ omsorg for andre.

Felles for dem var at de tydelig markerte at de ikke trodde på nytten av regler og rutiner de mente var tuftet på overtro. For disse fiskerne var overtro synonymt med vranglære. Ombord spiste de det de likte, og i lugaren til Skarven ble det stekt vafler⁷ når det var landligge på grunn av dårlig vær. Allikevel var gamle tabuer, forestillinger og tradisjonen Solheim kaller nemningsfordomar (Solheim 1940), som de kunne spøke med i omgangen med andre fiskere, velkjente. Selv om ingen sier de tror på forestillingene, skaper kunnskapen om dem et fellesskap som underbygger en fordelt fiskeridentitet. Noen, og helst av de eldre fiskerne i været, reagerte svært likt skotske fiskere Jane Nadel-Klein intervjuet i 1990-årene. Fiskerne som fortalte henne om tro og tabuer fremstod både som småflaue og stolte. «If such practices were seen as superstitious, they were also indices of the courage and luck necessary in the fishing profession» (Nadel-Klein 2003: 141).

Om bord i Anna-Maria var det så ryddig og rent at ungdommene ofte spøkte med at de knapt nok turte trå på dekket og enda mindre våge seg ned i lugaren. Der var det ren pen duk oppå slingrematten og en fastmontert blomsterpote med røde plastblomster. Skipperen på sjarken var overtydelig på at Gud styrer alt, det er slik det er, å innrette seg eller ta hensyn til andre regler eller ideer er bortkastet, mente han. Sammen med flere andre fiskere som deltok på et to dagers sikkerhetskurs om bord på en ombygd liten tråler, rusler skipperen fra Anna-Maria bort til bibelskipet Elieser.⁸ Det er lunsjtid og innlagt spise-pause i kursprogrammet. Her koster et karbonadesmørbrød og kaffe 50 kroner. Betalingen legges i en eske, og de fleste har akkurat beløpet. En kar gir 20 kroner ekstra, skipperen legger ned en 500-lapp. En av bibelskipets ansatte kvinner oppdager den store pengeseddelen, fordi en

annen gjest trenger vekslepenger. Hun sier vennlig at hun skal finne vekslepenger for 500-lappen, men skipperen svarer raust at dere har vel bruk for pengene, så bare behold dem. Han får et stort smil og takk for gaven. Litt senere får vi vite at det ikke var meningen å gi så stort bidrag til misjonsskipets virke, skipperen tok feil seddel uten å oppdage det. Da det først var gjort, forklarte han at det nok var en mening med det. Noen måneder senere da han fisket svært godt under vintertorskefis- ket, mente han det kunne være en sammenheng der, mellom hellet på havet og gaven til bibelskipet. Her er skipperen på linje med skotske fiskere Joseph Webster feltarbeidet hos i 2009. Når alt kommer til alt er det Gud, som beskytter og omsorgskraft som avgjør fangstresultatet (Webster 2013: 137 og 156).

Et hushold i været bestod av lavkirke- lige kreasjonister. Eldstemann var pensjonert fisker og far til flere gutter. Den eldste sønnen var allerede yrkesfisker på egen sjark. Den yngste gikk fortsatt på skolen, men også han så for seg en fremtid innenfor fiskeriene. Fiskersønnen slet med utslitt og delvis utdatert utstyr (ekkolodd, kartmaskin, hydraulikk). Faren mente det var godt nok, og at sønnen ikke behøvde å kaste seg på alle nymotens forfengelige krav. Hver dag sønnen var ute, enten med egen sjark eller som mannskap på andre båter, ringte faren for å høre hvordan det gikk og for å gi råd om hvordan fisket skulle bli best mulig. For sønnen ble disse samtalene noen ganger en prøvelse. Han var glad i faren, men «han tror jo på så mye rart så jeg kan ikke alltid følge rådene hans».⁹ Sønnen så også at de andre fiskerne som regel ristet på hodet og lo av rådene han fikk fra faren som satt på land. «Når jeg er mannskap går det greit å forklare hvorfor rådene ikke blir fulgt, men når jeg er alene i sjarken er det verre. Far skjønner det ikke

når jeg ikke gjør som han sier, han vet jo alltid hvilke løsninger som er best.»

Flere enn medlemmene i dette husholdet mener det er viktig å holde hviledagen hellig. Det skal ikke fiskes på søndager, både mennesker, dyr og fisken i havet trenger en hviledag i uken. Når hviledagen og heller ikke påskefreden overholdes, er det opplagt for dem at det får negative konsekvenser. Det er ikke alltid lett å se hva straffen er, men ingen bør tvile, den kommer, forklarte den kristne faren meg under en av våre mange samtaler. Han fortalte meg at det egentlig er ganske lett å forstå fisken i havet. Rapportene fra det pågående vintertorskefisket var entydige, skreien beit dårlig på juksasnørene. «Fisken tenker som oss, som mennesker. Husker vi det, er det lett å innrette seg fornuftig i fisket.» Eksempelvis sa han at alle fiskere har lagt merke til at juksafisket er best de første dagene i uken og dårligst fredag og

lørdag. Sammenhengen er enkel. Fisken rispes opp av kroker, blir sår i kjeften etter å ha slitt seg løs fra gummimakkene, og det kan heller ikke være behagelig å få juksajernet i skallen. Fisken lærer, blir mer og mer sky og forsiktig utover i uka. Får den ro i helgen, glemmer den og kaster seg på juksasnørene mandags morgen. Videre forklarte han meg at det selvfølgelig er lett å bli lei og utålmodig når stormene raser med sludd og snø under vintertorskefisket. Allikevel er det nok slik at det er skaperen som rår. Noen ganger trenger fiskerne å ta rev i seglene, ikke bli grådige, roe seg litt ned. Når fiskerne har landligge gyter skreien i fred ute på bankene. Egentlig er vi helt avhengige av det, vi som lever av fisket. Slik han ser det, har Gud viselig innstiftet helligdagene også for å gi både fisk og mennesker livsviktig ro.

Flere fiskere snakker om kristen tro. I deres univers er troen på en allmektig Gud

Når lykken er god – vintertorskefiske. Foto: Harald Beyer Broch.

og bibelens ord vesensforskjellig fra folketro eller det de oppfatter som overtro. Ifølge en fiskerinformant er det er Gud som rår og har en mening med alt. «Det er bare slik det er. Å mene det er mulig å påvirke fisket eller skjebnen ved å forby mat og slikt om bord, eller at noen kvinnfolk bringer lykke, slikt er overtro.» Andre religioner og trosformer karakteriseres helst som vranglære. I været er innbyggerne godt kjent med kristen misjon som mange støtter med gaver. Fiskerne selv oppsøkes også til tider av predikanter, de fleste møter frem i kirken når det er gudstjeneste, og noen deltar på bedehusmøter. Tro er handling. Den innebærer måter å være i verden, påvirkes av og påvirker den gjennom sosialitet som skapes i kraft av troen (Webster 2013).

Om hell og uhell

Det er klart for alle som er engasjert i fiske at utbyttet eller fangstene varierer mellom båter av samme type selv om de fisker samtidig i samme område. Noen fiskere gjør det gjennomgående bedre enn andre. En båt kan virke forfulgt av uhell, en annen rir på medgangsbølger. Det er et velkjent fenomen blant fiskere at enkelte personer synes å bringe uhell. Fiskere i Svolvær fortalte at dersom byfolk gikk over eller tok i fiskeredskaper ville fisket bli mislykket (Solheim 1940: 98).¹⁰ I gamle dager, da fedrene til dagens ungdommer selv var unge, gikk slike ulykkesfugler under betegnelsen Jonas. Fiskerne jeg var sammen med i Nord-Norge sa de ikke trodde på slikt lenger, de var ikke overtroiske som deres besteforeldre hadde vært. Det forbausset meg hvor få tabuer det var mulig å observere blant sjarkfiskerne i Nord-Norge og hvor få magiritualer ungdommene gjennomførte før, under eller etter fangst. Med magiritualer menes her atferd som skal

sikre godt fiske, påvirke effektiviteten av redskapene som benyttes, sørge for at været er godt nok eller forhindre ødeleggende værforhold og ulykker.

Jeg spurte flere om dette meningsfraværet som forundret meg også fordi jeg ved starten av feltarbeidet var redd for å bli tilskrevet en status som en Jonas. Det ville i tilfelle umuliggjort deltakende observasjon som feltarbeidsmetode om bord under fisket. Årsaken til denne interessen og engstelsen lå i erfaringen fra et tidligere feltarbeid under vågehvalfangst med vestnorske fiskere i Nordsjøen. Jeg ble ikke stemplet som en Jonas der om bord, men ble oppmerksom på forestillingen om at enkelte personer antas å redusere det hell skute og mannskap må ha for å lykkes med fangst og fiske. Hvalfangerne, som først og fremst var fiskere, tillot ingen kvinner om bord. Kvinners nærvær reduserer utbyttet både under fiske og hvalfangst. Forestillingen ble bekreftet da skipperen tillot en kvinnelig amerikansk samfunnsviter å bli med på et kort tokt. Hun arbeidet med å skape forståelse for norsk hvalfangst i USA. Oppholdet hennes om bord ble ingen suksess, dårlig vær, ingen hval, de få vi så forsvant i tåka. Etter hun gikk på land ble alt mye bedre. Hvalfangerne gjennomførte rituelle prosedyrer ved å opprettholde flere tabuer. De oppfattet eller behandlet ikke fangstrelaterte tabuer og atferdsregler som dårskap, men som erfaringsrelatert innsikt fra fangst og fiske gjennom generasjoner. Skipperen sa de gamle tabuene understreket skuta og mannskapet som tradisjonsbærere av vestnorsk fiske- og fangstkultur (Broch 2006). Hvalfangerne, som fiskerne Solheim (1940: 61) refererte til fra Karmøy, hadde stor motvilje mot å referere til ord som kunne assosieres med husdyr som hest. Her benyttes hvalfangerne konsekvent omskriving for å unngå dårlig fangst. Land- og jordbruksreferanser skulle holdes atskilt fra alt som

angikk fiske for å få gode fangster (Fulsås 2003). Omskrivingene kan også tolkes som uttrykk for å forhindre kategorimistak som ville resultere i negative hendelser om bord (Douglas 1966).

De unge fiskerne i Nord-Norge hadde en formening om hvorfor de ikke var så opptatt av magiske forhold som de eldre og unge fiskerne jeg hadde møtt under hvalfangsten. Jørgen, 25 år, mente det kunne ha noe å gjøre med størrelsen på båtene. Her i været dreiv de fleste juksafiske fra enmannsopererte sjarker, fremhevet han. Det var annerledes før, på skøytene var det større mannskap og flere å ta hensyn til. Når en er alene er en bare avhengig av seg selv. Fiskerne her kjenner hverandre så godt at når vi jobber sammen, for eksempel under vintertorskefisket, går det greit. Eirik 22 år var enig og fortalte at da han var mannskap på en ringnotbåt kom han om bord samtidig med flere nye unggutter. Da de fikk veldig dårlig vær som ikke var varslet på vei ut til fiskefeltet, gjennomførte kapteinen privatsakene til alle nykommerne. Han fant en boks med prim i lugaren til Hans. Den kastet skipperen rett til havs. Noen jordbruksprodukter som brunost og prim har vært tradisjonelt tabu på de fleste norske fiskefartøyer. Kanskje er det fordi dette er blant de vanligste påleggsvariantene i norske hushold og dermed utgjorde tabuet et savn i bytte med hell på havet? Hvis ikke tabuet medførte savn fordi fiskerne gjerne ville ha det med, ville forbudet vært unødvendig. Her var ungdommenes rasjonaliserende tilleggsforklaring at skipperen ønsket å fortelle skårungene¹¹ hvem som bestemte om bord. I tillegg var det sikkert viktig for skipperen at stemningen var god og da måtte han også ta hensyn til de eldste fiskernes forestillinger.

Alle de unge fiskerne jeg ble kjent med hadde arbeidet en eller flere perioder på store båter rigget for not, garn, snurrevad

eller autoline. Og ja, de vanligste tabuene (listet over) måtte overholdes om alt skulle gå bra på havet. Oppfatningen støtter Poggie og Pollnacs funn fra fiske på østkysten av USA. Mannskapene på båter som var på havet gjennom flere netter praktiserte flere tabuer enn de som tilbrakte kortere tid til sjøs (1988: 73). Sjarkene går til land hver kveld også under de store sesongfiskeriene, men hvalfangstskuta jeg var med, kunne være 3–4 dager i sjøen før den gikk til land.

Allikevel, også de unge nordnorske fiskerne var enige med sine vestnorske kolleger om at det er mer mellom himmel og jord enn noen kan forklare. Å anklage noen for å være overtroisk er det samme som å beskyldte dem for å være irrasjonelle (Tunstall 1962: 12) og primitive eller litt enkle mennesker. Denne holdningen er så utbredd i Norge at en del kvier seg for å innrømme at de er overtroiske. Gjør de det, er det gjerne med et smil; overtroisk, ja, men egentlig ikke. Flere ganger har jeg oppfattet svaret slik: «Vel, noen mener jeg er overtroisk, men nei. Jeg forholder meg til det jeg vet, det jeg har sett og det jeg har erfart.» En øyværing som sluttet i fisket allerede i begynnelsen av 40-årene, på grunn av en utslitt og ødelagt rygg, sa at mye hadde forandret seg i løpet av de siste 30 årene. Han husket godt en dag han var med faren sin da de drev garnfiske og hadde fått bøtt garna av en mann på naboøya.

Da en kar som var med i garnlaget så at en av kvinnene i været kom til å trække på et av garna deres, mente han de like godt kunne holde seg heime den dagen.¹² Det er ikke så nøy med dette lenger. Jeg sitter jo her og bøter garn og monterer både flyter og bunnlinjer. Når det er mye å gjøre, hjelper kona mi meg, det går helt greit og ingen har klaget til

nå. Men så har vi kveita da, der er det fortsatt mye overtro, men det er nå mest på gøy (fra feltnotatene november 2006).¹³

Da 40-åringen refererte til kveita tenkte han på forestillingene og all praten rundt haill.¹⁴ Haill innebærer ideen at samleie natten før en ror¹⁵ bringer fiskelykke eller stor fangst, spesielt av kveite. Troen har holdt seg gjennom mangfoldige generasjoner, men ifølge Hamnes er uttrykket «har du fått dæ haill» høyst aktuelt også i dag (Hamnes 2006: 219, Broch 2014). Under feltarbeidet hørte jeg ofte spørsmål om haill, gjerne etterfulgt av høylytt latter. Det litt overraskende for en søring som meg, var at både kvinner og menn kunne erte hverandre på tvers av kjønnsdimensjonen og erte andre av samme kjønn. På forhånd hadde jeg fått inntrykket av at dette med haill var mannfolkprat, men slik var det ikke. «Hvem er det som har gitt ham haill slik fangst som han gjør?», var et typisk spørsmål både kvinner og menn kunne stille. Spøken er morsom nettopp fordi den omfavner en dobbelthet, en ambivalens. Alle vet at dette er en spøk, samtidig som de vet eller lur på om det kanskje ligger mer i antydningen enn en jovial spøk.

Det er også et annet forhold som ligger på lur her, det kan være brodd i en spøk. Det er ikke sikkert alle tror på lykkeaspektet, at noen samleier medfører fiskelykke. Spørsmålet kan innebære et snev av forsøkt sosial kontroll i betydningen: Vi holder øye med deg/dere.

Det beste vi har å hjelpe oss med for å tolke merkelige eller uforklarlige hendelser er erfaring, bredt definert. Allikevel kan våre erfaringer langt fra alltid belyse årsaksforholdet eller hvorfor noe skjer eller ikke inntreffer akkurat her og nå. Mange av de unge og eldre fiskerne i været sier de ikke er overtroiske, men noen ganger får de en slags

følelse. Den kan være knyttet til sted eller noe som sies eller gjøres eller ikke ble gjort. Et eller annet er på gang. Og slike følelser er ikke noe en ignorerer (Stewart 1996). Det er natt og jeg står til rors, Rolf kommer andpusten opp i styrhuset. «Hold lenger fra land her. Jeg sov og fikk det plutselig for meg at noe var galt. Er alt i orden?» Eller: «Slakk farten, gå ut på dekk og se om du ser noe.» Svein og jeg er på tur hjem etter dagens røkting av bruket, det er tett tåke. Snart skimter vi en tråler med kurs rett mot oss, men Svein får manøvrert oss unna kollisjonen: «Jeg fikk det plutselig for meg at her var det fare på ferde. Det er noe med dette stedet der flere skipsleder krysser. Du vet noen av storingene kjører på autopiloten som om de er alene på havet». Andre dager gikk vi i tett tåke uten ekstra utkikk på dekk.

Båten og skipperen påvirker hverandre, men ikke alltid

Vi er på tur nordover mot Tromsøflaket

Stor uer, fra Egga ved Tromsøflaket.

Foto: Harald Beyer Broch.

med Storhav. En sjark passerer oss på flerfoldige båtlengders avstand. Den¹⁶ er på fart mot land. Skipperen og mannskapet på Storhav gjenkjenner sjarken lett uten bruk av kikkert. «Det er Terna, du skal være glad du ikke er om bord der. De fisker godt, tjener bra og sjarken er god nok i sjøen, men det er ingen hygge der om bord. Mannskapet er med en tur, høyst en sesong, ingen blir stående om bord i Terna». Liknende informasjonsbiter følger mange båter, alle har sine historier, men ikke alle er like interessante. Både båter og fiskere har et levende omdømme, som gjøres til gjenstand for bekreftelse eller revisjon. Rykter er viktig både om skipperen ønsker samarbeid med en annen sjark, skal skaffe seg mannskap eller selge/kjøre båt. Et eksempel: Det er tidlig morgen og kuling på Malangsrunden. Skipperen og Trond drar skreien ut av garn mens jeg bløgger. Plutselig mister jeg fotfestet, deiser i dekket og fyker inn under garnrenna i det sjarken kaster seg i en uventet stor bølge. «Hva fa'an holder du på med? Dette skal ikke være en uhellsbåt!», roper skipperen mens jeg stabler meg på beina igjen (Broch 2014). Der og da var han ikke engstelig for hvordan det gikk med antropologen. Han handlet intuitivt. Mitt, antropologens uhell truet ham, truet verdien av sjarken, som han hadde planlagt å selge ganske snart. Et uhell og båten kunne bli stemplet som en ulykkesjark. Ingen vettuge fiskere kjøper en slik båt.

«Overtro er det neppe,» forklarer en 35-årig fisker meg, «det er bare det vi har sett.» Historien om det som har skjedd lever, vokser seg større og tar etter hvert form som fullverdig narrativ med moralske budskap som reflekterer fortid, nåtid og predikerer mulige framtidsscenarioer. Det er gjennom historiene vi forteller at virkeligheten defineres, slik sett er narrativer og narrativ produksjon blodig alvor. I denne

verdenen vi skaper gjennom historiene vi forteller er det ikke slik at alle fakta betyr like mye. Det viktigste er historienes undertekster, de implisitte budskapene. Det er videre slik at det er historiene selv som definerer hva som er fakta eller sant, hva som er viktig og betyr noe (Smith 2003: 66). Det er ikke slik at fiskerne nødvendigvis «er overtroiske», det har seg bare slik at uhell om bord fester seg, de skjer igjen og igjen. Deretter begynner folk å prate, huske og undres. Før var dette noe samfunnsvitere likte å kalle selvpoppfyllende profetier.

Vi spiser middag ute på balkongen. Det er sommer og en sjeldent varm julidag. Nora har kokt kjøttsuppe. Fiskermannen hennes Petter, Svein, parets sønn, også han yrkesfisker, og antropologen nyter maten og solskinnet. Vi snakker om hell og uhell, et ganske vanlig tema når folk er samlet i været. Petter forteller om en sjark som forliste: «På Helgelandskysten for fem, seks eller var det sju år siden? – Sjarken gikk rundt, men klarte seg bra. Fylt med vann ble den jo, så alt utstyret gikk tapt. Mannen om bord kom aldri heim, de fant ham aldri.» Nora rister sakte på hodet, Svein nikker uten å si noe.¹⁷ Båten ble solgt, men uhellene forfulgte denne sjarken som byttet eier to ganger til. En person omkom, en annen ble kvestet. Den fjerde eieren skulle sette sjarken i god stand, fikk den opp på slipp for å få utført noen utbedringer. Om kvelden drog han hjem, skulle komme tilbake og hente båten når arbeidene var ferdige. Neste morgen fikk han telefon, sjarken hadde brent opp og var totalt ødelagt, men ikke nok med det: Samme natt brant hele brygga hans ned med bruk og alt utstyr. Båten var forsikret så han fikk seg ny sjark, men brygga var uforsikret. Han kom seg aldri på beina igjen etter dette. «Hvem er det som vil kjøpe seg ulykkesbåt,» repliserer Svein. Liknende historier

florerer i miljøet og underbygger oppfatningen om at det er (kan være) livsviktig å holde seg unna ulykkesbåter. Hvordan det enn henger sammen, noen båter er forfulgt av mange slags uhell. Det er bare sånn det er, mener de fleste i været. Dette er ingen ny idé. På skolen i været leser alle *Den siste viking* av Johan Bojer, som hadde gode kunnskaper om fiskere og deres livsverden: «Vil du drepa deg?», sa en kar til Kristaver og flirte. Kristaver var på auksjon og hadde nettopp kjøpt en båt som hadde kantra på Lofothavet (Bojer 1966: 13). Mot slutten av romanen kantrer denne båten under Lofotfisket og en av mannskapet blir att – kommer aldri heim.

Lykken kommer og går

Forestillingen om at enkelte personer har eller bringer fiskelykke er ikke nødvendigvis en god tanke. Lykken er alltid relatert til andre. Lykken er tilfeldig og ikke rettferdig hvis den varer, hvis det faktisk er slik at noen har mer fiskelykke enn andre. Når yngre fiskere får beskjed om at de gode resultatene deres skyldes hell eller forhold utenfor deres egen kontroll, kan det tolkes som en form for sosial kontroll. Sagt på en mer negativ måte er det janteloven som viser seg. Hvis hellet sies å skyldes en lykkebåt, mannskap som bringer suksess, kjæreste som gir fiskeren haill eller andre magiske forhold, signaliseres også et implisitt budskap, en oppfordring til å uttrykke ydmykhet. For eksempel bør ungdommer vise respekt for dem som har rodd havet gjennom mange tiår, kjenner yrket og opplevd gode og mindre gode tider. Det er også et moralsk press om å dele av overskuddet med andre. Medgang og hell skyldes mer enn egen innsats og fortjeneste. Kunnskap, godt utstyr og erfaring er vesentlig for resultatet. Allikevel, lykken i fisket, som alle fiskerne til en viss grad er

avhengige av, oppfattes som et knapt gode. Derfor leter alle etter sammenhenger som kan forklare og påvirke utfallet av fisket.

«Pappa sier at du verken er spesielt god til å pilke eller har spesiell fiskelykke.» Det er Ola, i slutten av tenårene, som forteller meg dette en sommernatt vi pilker fra hans 8,5 meter lange tresjark. «Han sier du bare har nybegynnerflaks.» Jeg spør Ola om hvor lenge nybegynnerflaks kan vare og om faren hans har flaks når han har gode dager på havet? Nei, mener gutten, faren hans er en god fisker fordi han har lang erfaring og kan yrket sitt. Jeg spør om det kan være slik at det alltid er andre som har flaks, mens en selv gjør det bra fordi en er god til å fiske, en dyktig erfaren fisker? «Det har jeg aldri tenkt på før,» repliserer Ola.

Det var spesielt én fisker som virket plaget av munnhellet i været om antropologens fiskelykke. Det falt seg slik at jeg ble «mannskap» på sjarken hans en sesong under vintertorskfiske. Vi var stort sett tre mann om bord. Denne skipperen ble aldri trett av å spørre om hvorfor jeg var med og hva jeg fikk ut av det. Han skjønte ikke at en professor frivillig ble med i vinterfisket: «Du må jo være litt spesiell. Men jeg skal påse at du også blir dyktig sliten, så kan du erfare vakrom¹⁸, erfare det på kroppen, vet du. Fiskere syter og klager over alle plagene sine.» På tur nordover til feltet utbryter skipperen: «Ja, nå får vi se, du skal jo liksom bringe lykke du da». Jeg svarer ham at det har jeg liten tro på.¹⁹ «Å ja», sier skipperen: «Brosmefangstene og all kveita til Svein, alle de gode sjøværene med Rolf. Du har i alle fall hatt gullhår i ræva så langt, nå får vi se hva det blir til på denne turen.» Jeg syntes ikke tonen var hjertelig, heller sarkastisk. Den andre fiskeren på sjarken løser opp stemningen da han ler hjertelig: «Om vi gjør det dårlig, setter vi deg i land». Men det viser seg at vi gjør det veldig bra med store fangster, klart best av alle sjar-

kene det er rimelig å sammenlikne oss med. En kveld etter vi har losset dagens fangst utbryter skipperen: «Det er vel på grunn av deg da at vi gjør det så godt nå – hva?» Så legger han til at lykken den kommer og går, den. Her deler skipperen de retorisk idealiserte opplysningene Gisli Pálsson fikk fra islandske fiskere for snart 30 år siden. Ifølge dem er den heldige fiskeren på rett plass i det rette øyeblikk, men neste dag er det den andre som har hellet med seg. Islandske fiskere antar i henhold til Pálsson at når noen av dem opplever mer hell og suksess en hvilken som helst dag, uke eller måned er det slik at over tid utjevner disse forskjellene seg (Pálsson 1991: 72). Slik tenker ikke nødvendigvis unge fiskere i Nord-Norge. Deres erfaringer tilsier vanligvis at noen seiler i medvind flere år etter hverandre, andre oppnår sjelden eller aldri resultater som vekker positiv oppsikt.

Neste dag, da vi skal dra inn vår andre lenke, spør skipperen om jeg tror vi får mer fisk på denne enn den første. Jeg svarer at det vet jeg ikke. Jeg kunne gjettest om jeg hadde sett et kart over bunnen, men nei, jeg tror ikke det blir noe særlig mer. «Jeg tror vi får noe mer», sier skipperen og det ble mye mer. Da resultatet er klart, ringer han til nabobåten for å melde at professoren²⁰ vet i alle fall ikke hvor og når det er bra med fisk!». Vi kan lure på hvorfor det var så viktig for skipperen å fortelle dette til andre fiskere. Det kan ligge flere budskap her. Antropologen er ingen god fisker, har bare fiskelykke eller hell. Skipperen fikk også meddelt at når vi fikk mye fisk, var det på grunn av hans gode kunnskaper og valg, ikke fordi antropologen var om bord.

Hvis lykken kommer og går, eller fordeler seg relativt likt mellom båtene over tid, ville ikke båtlykke eller fiskelykke vært et så vanlig og noen ganger hett samtaletema som det er. En forklaring på interessen er trolig at noens lykke også kan skape

sosiale gnisninger og dårlig stemning (Löfgren 1989). Dette er et forhold fiskerne erkjenner, men helst ikke snakker om. Allikevel, for å fremstå som moralske individer underkommuniseres eller bortforklares ofte det andre fiskere kan omtale og oppfatte som vedvarende hell. For mye hell er ikke bra fordi det også kan kobles til grådighet som er entydig foraktet (Gezelius 2004). Flere i været knytter et religiøst forbud til grådighet og pengegriskhet. Ideen er så sterk at alle må ta hensyn til den og begrunne sin innsats i akseptable vendinger både for seg selv og sambygginger. Det vi ser er samhandling innenfor et lokalt begrenset moralsk univers. Innenfor dette (the moral circle) bygger sosialt renommé på at ens handlinger oppfattes som moralsk forsvarlige, her hjelper alle hverandre (Sachdeva et al. 2011: 170).

Tidligere betød det dårlig fangst om noen skulle ønske fiskere god fangst eller lykke til når de var på vei ut (Solheim 1940, Fulsås 2003). Slik er det ikke lenger. Fiskerne ønskes lykke til både av hverandre og sine nærmeste. Ideelt sett sier disse fiskerne at de ikke konkurrer, men unner hverandre det beste. I den sammenheng blir lykke til et uttrykk for gode tanker og omsorg.

Rolf og jeg snakket og diskuterte flere ganger om forhold rundt tro, overtro og kunnskap i gamle dager²¹ og nå. I nesten ett år insisterte Rolf på at han ikke var overtroisk. Hardt arbeid og mange dager på havet er det som skal til, og så må du ha troen på at du lykkes. En god fisker er en optimistisk fisker, hevdet han. Ikke bare ord, men også usagte tanker kan ha en magisk virkning.

Jeg møtte Rolf til vintertorskefiske et halvt år etter den første feltarbeidsperioden på ett år var over. Etter bare noen timer om bord fortalte Rolf plutselig, men ikke uten

grunn, at han var nok litt overtroisk likevel. Det var ikke helt på samme måte som med folk før i tiden, men han lurte nå litt, de gamle var ikke dumme. På de større båtene han hadde vært mannskap var det regler som måtte overholdes. Jeg innskyter at jeg ble ganske overrasket da jeg sist vinter så at Petter hadde pakket ned utstyret han hadde med om bord i en middels stor ryggsekk. Rolf svarte at det var han også, overrasket. Han hadde lurt på om han skulle nevne det, men lot det være. Det er viktig at tonen om bord er god. «Ryggsekk og paraply har ingen ting om bord i en sjark å gjøre,» sa Rolf og forklarte videre:

Nå skal du høre. Før du kom nå var det en drøy periode med dårlig vær. Vi trosset været når det var mulig, men fikk veldig lite fisk i lenkene og ble plaget med flere små uhell. Vi sklei på dekket, glapp kniven og så ikke garnstengene. Slik kan vi ikke ha det, tenkte jeg. Jeg hadde jo sett at Petter satt i lugaren og spiste geitost om morgenen. Jeg sa ingenting til ham, men kastet osten til havs da han ikke så det. Han nevnte aldri at osten ble borte. Det dårlige været ble ikke borte, men vi kom oss ut og begynte å få fisk nok – og alle uhellene forsvant. Det sier jeg deg, at det skal aldri mer en geitost om bord i denne sjarken!

Rolf demonstrerer hvordan tro på magiske handlinger vedlikeholdes eller plukkes opp igjen. Han vet som alle andre fiskere hvilke forhåndsregler og tabuer som ble (og noen steder er) opprettholdt for å lykkes på havet. Selv hevdet han at han ikke trodde på slikt og heller ikke hadde behov for å fare med tull. Allikevel, den dagen mye syntes å gå galt tenkte han at vel, det kunne ikke skade å prøve. Geitosten er beryktet, så valget falt på den da noe skulle ofres. Nei

han tror fortsatt ikke på magi, men aldri mer skal en slik ost om bord i en sjark han eier! Slike magiske handlinger er billige i betydningen av at de ikke kan forårsake skade (Tjørnhøj-Thomsen og Hansen 2015: 114). Petter reagerte ikke da osten forsvant. Det indikerer at han hadde kunnskap om sammenhenger mellom ost og ulykker til havs og hadde respekt for skipperens avgjørelse.

*Kveitelykke.
Foto: Harald Beyer Broch.*

Teknologi og kunnskap

I det 21. århundret er norske kystfiskere helt avhengig av navigerings- og fiskelokaliseringsutstyr. Snart er det bare fiskere eldre enn 40 år som kjenner viktige *med* og kan navigere etter dem for å finne frem i kystnære havområder. *Med* er en trianguleringsmetode basert på gode landemerker som angir posisjonen til gode fiskegrunner og eller viktige navigeringspunkter i vanskelige farvann (Broch 2012). Mange *med* ble pugget inntil fiskerne kunne dem utenat. Andre ble skrevet ned i små notisbøker og overlevert fra far til sønn. Innholdet i bøkene ble verdsatt som nøkkelen til rikdom eller hjelpemiddel til å klare seg gjennom vanskelige år. Allikevel var det aldri nok å kunne *med* for å gjøre gode fangster. Stedet kunne være tomt for fisk, eller om fisken var der, kunne den la være å bite på krokene selv om båten var på rett plass (Edvardsen 1997: 115). De unge fiskerne jeg arbeidet med, kunne gjerne tre, fire *med*, men benyttet ikke denne kunnskapen i daglig fiske. To av ungdommene hadde alltid notatboken med *med* liggende i styrehuset. Boken hadde de arvet. Da jeg bladde gjennom en av bøkene, klarte jeg ikke å tyde skriften. Det klarte heller ikke eieren, men det gjorde ingen ting, mente han. Et par av punktene kunne han utenat, boken var med fordi den hørte til i styrehuset og brakte lykke – det kunne i alle fall ikke skade å ha den med! Boken fungerte som en amulett det ville være utenkelig å legge igjen på land.

Når motoren starter, slår skipperen som regel på kartmaskinen med det samme. Datamaskinen viser draft med dybder og andre relevante navigeringsopplysninger, slepestrek etter båten, tegn fiskeren selv har plassert på gode fiskeplasser og nøyaktig hvor garnlenkene er kjørt ut. Fiskerne kan velge mellom regulære draft og andre elektroniske kartblad som for eks. topografiske

kart over bunnforholdene. På mine spørsmål om hva datamaskinen egentlig gjør og hvordan det er mulig, er to svar de vanligste: «Har ikke peiling» og «det er en slags magi – teknologimagi.»²² Allikevel, de stoler på kartmaskinen og følger den slavisk. Unntak er når de kjører veldig nær land, i særdeles urent farvann, det er storm eller tåke. Datamaskinen har en misvising på inntil et par meter og det kan forårsake alvorlige uhell. På sett og vis forholder fiskerne (og slett ikke bare de) seg til teknologien for å løse usikkerhet knyttet til spørsmål om liv og død. Det er knyttet både forventninger og drømmer til hva maskinene kan utrette. Ifølge Alfred Gell: «the opposition often posed between the technical and the magical is without foundation» (2002: 280). Datamaskinene er mer enn kalde gjenstander, fiskerne som kan reparere og programmere dem får nærmest en posisjon som rituelle eksperter de andre er avhengige av for å overleve, fysisk og økonomisk. Kartmaskinen har også symbolske kvaliteter som speiler eierens eventuelle posisjon som vellykket versus mislykket fisker. Fiskere som gjør det dårlig, men har siste utgave av beste maskin, opplever bortimot et personlig havari – ubrukelig i moderne fiske. For ungdommene som gjør det godt på havet symboliserer den toppmoderne datamaskinen i styrhuset mer enn ren magi: magisk modernitet, pågangsmot, kompetanse og fiskelykke. Det er ikke alle fiskerne som kan utnytte datamaskinens potensialer like godt.

Fiskerne har en liknende holdning til det elektroniske ekkoloddet. De må tolke bildet som fremkommer på skjermen. Er det «støy» eller fisk, og hvis det er fisk, i tilfellet hva slags og hvor mye? Noen arter vises ikke på skjermen. Ser du fisk, betyr det ikke at du får fatt i den, men den er der. Elektronikken kan ikke lyve, men signalene

eller skjermbildet kan mistolkes. I dag verserer det løfter om nye generasjoner lodd eller rettere sonarer, som skal anslå antall fisk i nærheten og under båten, arten og hvilke størrelser fisken har. Det er et magisk, i betydning uforståelig, aspekt ved disse hjelpemidlene også når markedsføringen av dem lover mer enn de på noen måte kan oppfylle (Gell 2002). Det knyttes nye narrativer til teknologien tuftet på håndfaste kunnskaper, erfaring, håp, drømmer og forventninger om gode liv. En spøkefull fisker mente fremtidens fiske ble behagelig når ingen behøvde å gå ut av styrhuset under fisket, når alle operasjonene blir fullt ut mekaniserte.

Avslutning

Artikkelens analytiske narrativperspektiv bygger på en hermeneutisk forskningsstrategi. Formålet var å undersøke hvordan unge fiskere forstår og finner mening i verden og hvordan samfunnsvitenskapelig analyse kan belyse deres forståelse (se også Lawler 2008: 14).

Magiritualer og forskjellige trosforestillinger flourer i moderne vestlige samfunn, også i nye sammenhenger. De unge fiskerne fra øyværet i Nord-Norge sier det ikke har noen hensikt å etterleve gamle tabuer og ritualer i forsøk på å oppnå fiskelykke eller unngå uhell på havet. Det var heller ikke lett å oppdage eksplisitte forsøk på å påvirke skjebnen eller fiskeresultatet gjennom magisk manipulasjon eller ved å overholde tradisjonelle tabuer. Allikevel var for eksempel hentydninger om haill vanlige når enkelte fiskere opplevde særdeles god kveitelykke. Spørsmål om haill ble alltid etterfulgt av smil og latter for egentlig er det ingen som tror på sammenhengen. Når noen tradisjonelle forestillinger lever videre, er det også fordi de gir morsomme forklaringer på forhold ingen kan forklare.

Kunnskap om forestillingene inngår i en felles fiskerkultur som også inngår i en nordnorsk kulturarv. Ifølge Selberg benyttes den historiske fortiden og relaterte tradisjoner både til å legitimere og kontrollere kulturell identitet. Når fortid knyttes til nåtid, fortryller fortidens symbolske kraft livet her og nå (Selberg 2003: 303). Av denne årsak og fordi det alltid vil være forhold eller forbindelser det er vanskelig å fatte, er det rimelig å anta at tro på magiske sammenhenger fortsatt vil inngå som meningsforklarende elementer. Allikevel antyder materialet og analysen at hvordan magiske handlinger utføres og omtales er i bevegelse. Dette er fordi få mennesker ønsker å presentere seg selv eller å bli oppfattet av andre som overtroiske, kunnskapsløse og naive.

Jeg har vist at det er mulig å beskrive flere oppfatninger om et uforutsigbart hav og vanskelig beregnelig natur som tro eller overtro. Allikevel erfarer fiskere ofte, men ikke alltid, forhold som bekrefter deres egne oppfatninger av virkeligheten, hvordan ting henger sammen. Dette gjelder også forskere.

Både fiskerne og forskere ønsker å øke kunnskapen om livet i havet, bedre forutsigbarheten for å forvalte eller utnytte fisk og andre marine ressurser på en bærekraftig måte. I retorisk sammenheng betegnes fiskernes kunnskaper som tro, mens forskernes oppfatninger defineres som kunnskap, også når det viser seg at den er gal, utdatert, noe forskerne trodde på (Pålsson 2006). Kunnskap eksisterer bare innenfor spesifiserte sosiale rammer (Gell 2002). Når noen kunnskapsområder underkjennes eller henvises til å være vrangforestillinger, kan det tolkes som utslag av hersketeknikk og intellektuell maktbruk. Fiskere er avhengig av politisk bestemte fiskekvoter basert på forskeres kunnskap. Det er en vanlig erfaring blant fiskere at biologenes bestands-

målinger av fiskearter kan være feil (Maurstad 1994, Pålsson 2006, Townsend 2000, Broch og Kalland 2004). Biologene forsvarer seg med at modellene de benyttet var gale. Med andre ord, i ettertid viste det seg at bestandsmålet ikke var basert på fakta, men noen konkrete størrelser, en del håp og kreativ fantasi. Når fiskerne observerer andre data enn det biologiske målinger tilsier, blir ikke fiskernes erfaringsbaserte kunnskap anerkjent.

Noen hevder fisk og seismikk går godt sammen, og vi har politikere som godkjenner, til og med anbefaler, giftdumping i flere av fjordene i Nord-Norge. Det må anvendes ny, kraftig magi i betydningen teknologi for at det skal gå nogenlunde bra. Representerer denne troen på teknologiske undere vranglære? Eller er det på denne måten overtro markerer seg i samtidens Skandinavia? Slik det er argumentert i denne artikkelen blir spørsmålene feil. Troen på teknologiens magiske potensialer avspeiler folks virkelighet. En slik konklusjon muliggjøres av narrativ teori slik den er utviklet av for eksempel Bruner og Smith. Det skal være et allmenngyldig premiss for menings- og kunnskapsproduksjon at virkeligheten vi lever i er et resultat av fortellingene om den, fortellingene vi tror på enten vi er fiskere, forskere eller politikere.

Noter

1. Feltarbeidet artikkelen bygger på ble utført i perioden 2006–2010. Prosjektet inngår i «Cultures of Biodiversity: Perceptions and Practises» som ble støttet av NFR. En stor takk rettes til Anne-Katrine Norbye for nyttige kommentarer og innspill under arbeidet med artikkelen.
2. Alle utsagn markert med anførselstegn er hentet fra feltdagbøkene. Noen lokale ord er benyttet selv om utsagnene er oversatt fra fiskernes dialekt. Sjøen er synonym for sjøen.
3. I denne artikkelen glir begrepene tro, folketro og overtro over i hverandre og reflekterer hvordan informantene snakker sammen om kognisjon.
4. Oppfatningen synes å være nær universell, se for

eksempel Nadel-Klein (2003) om skotske fiskere.

5. Skillet er kontekstuelt og noen ganger retorisk. Det fiskerne tror på forholdet de seg til som om de er sikre. Overtro er slikt en kan le litt av, svarte katter eller skikker de fulgte av gammel vane.
6. For en mer utdypende fremstilling, se Broch 2006.
7. Vafler er blant de vanligste matretter som er forbudt om bord i mange fiskebåter.
8. Dette er et gammelt misjonsskip hvor det arrangeres kristne møter og noe restaurandrift.
9. Her benytter sønnen tro i kontrast til kunnskap.
10. Sannsynligvis fortalte fiskerne dette for å erte forskeren.
11. Betegnelse på førstereisgutter på fiske.
12. Solheim (1940: 73) refererer til denne forestillingen, men innimellom er det problematisk når han refererer til gamle dager uten nærmere tidsangivelse. Han nevner også at omskriving av kveite/hellefisk var vanlig. Slik er det ikke nå, men kveite er spesiell, må aldri legges med den mørke sida opp, og hun må behandles respektfullt.
13. Overtro og tro om kveitelykke i moderne tid er for eksempel analysert i Broch: 2014.
14. Her staver jeg ordet slik Hamnes foreslår (Hamnes 2006).
15. Vanlig uttrykk for å dra ut på fiske.
16. Det er en vanlig forestilling at båter alltid er hunkjønn, slik er det ikke i Nordland. Sjarker har stedsnavn, kvinnenavn og mannsnavn. Fiskerne refererer ikke til sjarken som hun, oftest som den.
17. Begge kjente historien godt fra før.
18. Betennelse i hånden for eksempel på grunn av sløying av mye tung fisk.
19. Det bør være unødvendig å si, men jeg har aldri selv hevdet at jeg skulle ha eller bringe med meg lykke eller fiskelykke.
20. Han var den eneste av fiskerne som likte å omtale meg som professoren.
21. Gamle dager i denne sammenheng var da beste-foreldrene var aktive fiskere og fedrene var 20–30 år gamle.
22. Svaret er preget av at fiskerne visste at jeg var interessert i alle oppfatninger knyttet til magi

Referanser:

- Bojer, Johan 1966. *Den siste viking*. Oslo, Gyldendal. (Førsteutgave 1921)
- Broch, Harald Beyer 2006. Magi, tro og praksis på vågehvalfangst i Nordsjøen. *Norsk Antropologisk Tidsskrift*, vol. 17, s. 94–104.

- Broch, Harald Beyer 2012. In *Times of Change: Cultural Responses to the Natural and Social Environment in Nordland, Norway*. I Carothers et al. 2010. *Fishing People of the North. Cultures, Economies, and Management Responding to Change*, s. 11–28. Fairbanks, Sea Grant Alaska, University of Alaska Fairbanks.
- Broch, Harald Beyer 2013. Monkfish Mysteries. A Narrative Analysis of Place-making and Knowledge Production among North Norwegian Fishermen. *Acta Borealia: A Nordic Journal of Circumpolar Societies*, vol. 30, s. 60–74. (DOI: 10.1080/08003831.2013.768055)
- Broch, Harald Beyer 2014. Sanser i samspill: Glimt fra sjarkfiske i Nord-Norge. *Norsk antropologisk tidsskrift*, vol 25, s. 151–165.
- Broch, Harald Beyer og Arne Kalland 2004. Introduksjon: Om holdninger og handlinger med hensyn til naturen. *Norsk antropologisk tidsskrift*, vol. 15, s. 7–17.
- Brox, Ottar 1972. *Hva skjer i Nord-Norge? En studie i norsk utkantpolitikk*. Oslo, Pax Forlag. (Førsteutgave 1966).
- Bruner, Jerome 2002. *Making Stories. Law, Literature, Life*. New York, Farrar, Straus and Giroux.
- Douglas, Mary 1966. *Purity and Danger: an Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. London, Routledge and Kegan Paul.
- Edvardsen, Edmund 1997. *Nordlendingen*. Oslo, Pax Forlag.
- Fulsås, Narve 2003. *Havet, døden og været. Kulturell modernisering i Kyst-Noreg 1850–1950*. Oslo, Samlaget
- Gell, Alfred 1992. Technology of Enchantment and the Enchantment of Technology. I Coote og Shelton 1992. *Anthropology, Art and Aesthetics*. Oxford, Clarendon Press, s. 40–65.
- Gell, Alfred 2002. Technology and Magic. I Benthall (red.). *The Best of Anthropology Today*. London, Routledge, s. 280–287.
- Gezelius, Stig 2004. Food, Money, and Morals: Compliance Among Natural Resource Harvesters. *Human Ecology*, vol. 32, s. 615–634. (DOI: 10.1007/s10745-004-6099-5)
- Hamnes, Lena Amalie 2006. *Naken uten fisk*. Oslo, Aschehoug.
- Jentoft, Svein 1998. *Allmenningens komedie. Medforvaltning i fiskeri og reindrift*. Oslo, Ad Notam Gyldendal.
- Johnsen, Jan Petter 2004. *Fiskeren som forsvant. Avfolkning, overbefolkning og endringsprosesser i norsk fiskerinæring i et aktør-nettverk-perspektiv*. Trondheim, Tapir.
- Lawler, Steph 2008. *Identity. Sociological perspectives*. Cambridge, Polity Press.
- Löfgren, Orvar 1989. The Reluctant Competitors. Fishermen's Luck in two Swedish Marine Settings. *Mast*, vol. 2, s. 34–58.
- Maurstad, Anita 1994. Fisker og forsker i samme båt. *Ottar*, nr. 200, s. 34–40.
- Nadel-Klein, Jane 2003. *Fishing for Heritage. Modernity and Loss along the Scottish Coast*. Oxford, Berg.
- Pålsson, Gisli 1991. *Coastal Economies, Cultural Accounts. Human Ecology and Icelchester University Press*.
- Pålsson, Gisli 2006. Nature and Society in the Age of Postmodernity. I Biersack og Greenberg (red.). *Reimagining Political Ecology*, s. 70–93. London, Duke University Press.
- Poggie, John J. og Richard B. Pollnac 1988. Danger and Avoidance among New England Fishermen. *Mast*, vol. 1, s. 66–78.
- Polkinghorne, Donald E. 1988. *Narrative Knowing and the Human Sciences*.

- Albany, State University of New York Press.
- Sachdeva, Sonya, Purnima Singh, og Douglas Medin 2011. Culture and the Quest for Universal Principles in Moral Reasoning. *International Journal of Psychology*, Vol. 46, s. 161–176. (DOI: 10.1080/002077594.2011.568486).
- Selberg, Torunn 2003. Taking superstitions seriously. *Folklore*, vol. 114, s. 297–306. (DOI: 10.1080/0015587032000145342).
- Smith, Christian 2003. *Moral Believing Animals. Human Personhood and Culture*. New York, Oxford University Press.
- Solheim, Svale 1940. *Nemningsfordomar ved fiske*. Oslo, Jacob Dybwad.
- Steffen, Vibeke, Steffen Jöhncke og Kirsten M. Raahauge (red.). 2015. *Between Magic and Rationality. On the Limits of Reason in the Modern World*. Copenhagen, Museum Tusulanum Press.
- Stewart, Cathleen C. 1996. An Occupied Place. I Feld og Basso (red.). *Senses of Place*, s. 137–165. Santa Fe, School of American Research Press.
- Tjørnhøj-Thomsen, Tine og Helle Ploug Hansen 2015. Managing Uncertainties, Gaining Control: The Magic of Foods and Words. I Steffen, Jöhncke og Raahauge 2015, s. 93–117.
- Townsend, Patricia 2000. *Environmental Anthropology*. Long Grove, Illinois, Waveland Press.
- Tunstall, Jeremy 1962. *The Fishermen*. London, Macgibbon and Kee.
- Vea, Jan 2009. *To kulturer. En sammenlignende undersøkelse av det vestnorske og det nordnorske kystsamfunnet med hovedvekt på det 19. og 20. århundret*. Kristiansand S, Høyskoleforlaget.
- Webster, Joseph 2013. *The Anthropology of Protestantism. Faith and Crisis among Scottish Fishermen*. New York, Palgrave Macmillan.